

PLEČNIK V PREŠERNOVEM MESTU

Področje: arhitektura in gradbeništvo

Avtorica: Urša Žun

Mentorica: Patricija Veldin, univ. dipl. soc. kult., prof. zgod.

Leto izdelave: 2016/2017

Gimnazija Kranj

Koroška cesta 13, 4000 Kranj

KAZALO VSEBINE

ZAHVALA	5
POVZETEK	6
SUMMARY	6
1. UVOD	7
1. 1. Raziskovalna vprašanja	9
1. 2. Hipotezi	9
1. 3. Znanstvene metode dela	10
1. 3. 1. Zbiranje in pregledovanje virov in literature	10
1. 3. 2. Terensko delo	10
1. 3. 3. Povpraševanje po informacijah	11
1. 3. 4. Primerjava pomena raziskanih objektov	11
2. BEŽKOVA VILA	12
2. 1. Predstavitev	12
2. 2. Gradnja	12
2. 3. Notranje oblikovanje in material	15
3. OKOLICA IN ARKADA PREŠERNOVEGA GLEDALIŠČA	18
3. 1. Predstavitev	18
3. 2. Gradnja in material	18
4. ROŽENVENSKI KLANEC	21
4. 1. Predstavitev	21
4. 2. Gradnja in material	21
5. NAČRTA ZA MOST ČEZ KOKRO IN PREŠERNOVO HIŠO	25
6. UGOTOVITVE IN REZULTATI	26
7. ZAKLJUČEK	36
8. VIRI IN LITERATURA	38
9. PRILOGE	40

KAZALO SLIK

Slika 1: Bežkova vila v Kranju danes	str. 12
Slika 2: Odločba o gradnji Bežkove vile	str. 13
Slika 3: Relief nad vhodnimi vrati kot simbol humanosti zdravniškega poklica.....	str. 13
Slika 4: Prednji profil načrta Bežkove vile	str. 14
Slika 5: Načrt ograje okoli Bežkove vile	str. 15
Slika 6: Načrt za Bežkovo vilo s ptičje perspektive.....	str. 16
Slika 7: Po nadstropjih razdeljen načrt Bežkove vile.....	str. 17
Slika 8: Pročelje Prešernovega gledališča v Kranju.....	str. 18
Slika 9: Načrt za preureditev pročelja gledališča iz leta 1949.....	str. 20
Slika 10: : Stopnišče Roženvenskega klanca z vodnjakom.....	str. 21
Slika 11: : Značilen ovalni konfin, v ozadju kamnita ograja stopnišča.....	str. 22
Slika 12: Pokrito korito, okrašeno z lističi.....	str. 22
Slika 13: Kip petelina na vrhu obeliska.....	str. 23
Slika 14: Dvojna arkada na Roženvenskem klanecu pred cerkvijo.....	str. 23
Slika 15: Plečnikove skice mostu čez Kokro.....	str. 25
Slika 16: Table pričajo o statusu in lastništvu vile.....	str. 26
Slika 17: Spomenik Nejcu Zaplotniku pred Bežkovo vilo.....	str. 26
Slika 18: Razraslo rastlinje prekriva fasado vile.....	str. 27
Slika 19: Fasado Bežkove vile načenja zob časa.....	str. 27
Slika 20: Kamnita ograja pred Bežkovo vilo.....	str. 28
Slika 21: Pred časom obnovljena streha s spodnje strani.....	str. 28
Slika 22: Lepo ohranjena arkada Prešernovega gledališča.....	str. 29
Slika 23 in 24: Malo odkrhnjeni stebni podstavki pročelja.....	str. 30

Slika 25: Drevo na trgu pred gledališčem.....	str. 31
Slika 26: Koš za odpadke zraven svetilke.....	str. 31
Slika 27: Neprimerni ptičji iztrebki.....	str. 32
Slika 28: Razbita svetilka.....	str. 32
Slika 29: V travi nad Roženvenskim klancem je manjše odlagališče odpadkov.....	str. 33
Slika 30: Vandali so z grafiti uničili steno hiše na Roženvenskem klancu.....	str. 33
Slika 31: Zaprto korito na Roženvenskem klancu.....	str. 34
Slika 32: Umazan in ne preveč bel obelisk.....	str. 34
Slika 33: Odkrušena ograja na Roženvenskem stopnišču.....	str. 35

ZAHVALA

Najlepše se zahvaljujem predvsem svoji mentorici, profesorici zgodovine Patriciji Veldin, ki me je pri izdelovanju raziskovalne naloge potrpežljivo usmerjala, spodbujala in na sploh bdela nad menoj. Zahvaljujem se tudi svoji sošolki Jerci Bergant, ki mi je pomagala pri prevajanju povzetka v angleški jezik. Prav tako gre zahvala tudi gospe Mariji Kos in gospodu Urošu Snoju, uslužbencema Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enota za Gorenjsko, ki sta mi omogočila dostop do pomembnih ohranjenih zapisov in načrtov nekaterih Plečnikovih del, ter gospe Manci Strugar z Zavoda za turizem in kulturo Kranj, ki je uspela odgovoriti na mojo pošto.

POVZETEK

Letos mineva 60 let od smrti znamenitega slovenskega arhitekta Jožeta Plečnika, zato sem svojo raziskovalno nalogo namenila obravnavi Plečnikovega opusa v Kranju: adaptaciji kranjskega Prešernovega gledališča, oblikovanju Roženvenskega klanca z okolico cerkve, Bežkovi vili, načrtom za most čez Kokro in Prešernovo hišo. Veliki arhitekt je s svojim delom prispeval k novi, lepši ureditvi mestnega jedra Kranja. Želela sem odgovoriti na raziskovalna vprašanja, na primer, iz katerih materialov so tedaj gradili omenjene arhitekture, ali so bila Plečnikova kranjska dela do sedaj že kdaj obnovljena oz. če obstajajo načrti o prenovi. V nalogi sem raziskovala Plečnikovo ustvarjanje v Kranju s pomočjo pregledovanja ustrezne literature, povpraševanja po dodatnih informacijah ter terenskega dela, pri čemer sem dobila dovolj slikovnega gradiva in vtise o ohranjenosti njegovih del. Plečnik je v Kranju pustil svoj umetniški pečat, kar lahko občudujemo še danes.

Ključne besede: Jože Plečnik, kranjsko gledališče, Roženvenski klanec, Bežkova vila, most čez Kokro, Prešernova hiša, oblikovanje, prenova

SUMMARY

It's been 60 years since the death of Jože Plečnik, a well-known Slovenian architect. With that on my mind I dedicated this research paper to complete works of Jože Plečnik in Kranj: the renovation of Prešeren's theater in Kranj, designing of Roženvenc slope with the vicinity of the local church, Bežek's villa, the building plans for the bridge over the river Kokra and the Prešeren house. With his work the great architect contributed to an improved, authentic appearance of the old city centre of Kranj. I was interested in the material which was used to build the aforementioned facilities, have the creations of Plečnik ever been renovated so far and whether there are any renovation plans. While doing my research I got the information I needed from different sources of literature, asking for additional explanation and fieldwork where I got the visual and some first-hand information about the condition of Plečnik's work. Jože Plečnik certainly left an artistic mark on the architecture of Kranj which we can see and admire for ourselves.

Key words: Jože Plečnik, Prešeren's theater, Roženvenc slope, Bežek's villa, bridge over the river Kokra, the Prešeren house, designing, renovation

1. UVOD

Eden izmed največjih slovenskih arhitektov, Jože Plečnik, se je rodil 23. 1. leta 1872 v Ljubljani, umrl pa je 7. 1. 1957. Plečnik je deloval tako v domovini kot na tujem (Praga, Dunaj), kjer je s svojimi deli pustil velik pečat.

Kot mlad fant se je šolal v obrtni šoli Gradec, kjer se je prvič seznanil z risanjem arhitektskih načrtov. Svojo pot je nadaljeval na Dunaju, kjer je opremljal stanovanja. Navdušil se je nad dunajsko sodobno arhitekturo, zato se je vpisal na umetnostno akademijo na Dunaju. Tam ga je v svojo delavnico povabil Oton Wagner, kjer so načrtovali načrt za dunajsko železnico. Ko je Plečnik uspešno zaključil Wagnerjevo šolo, ga je pot vodila v Italijo, nato v Pariz, kasneje pa spet nazaj k Wagnerju na Dunaj. Takrat je imel svojo delavnico in je deloval samostojno. Leta 1911 je postal profesor dekorativne arhitekture na umetno-obrtni šoli v Pragi. (<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi432634/>)

Devet let kasneje so ga povabili, da bi kot profesor služboval na praški umetnostni akademiji, vendar je ponudbo zavrnil. Z inozemstva se je vrnil v rodno Ljubljano, saj jo je želel s svojim delovanjem povzdigniti v prestolnico Slovencev tudi v arhitekturnem smislu. Njegovo prvo delo po vrnitvi iz Prage je bil objekt tehničnega oddelka ter oprema oddelka za arhitekturo na Univerzi v Ljubljani, kjer je leta 1920 postal profesor arhitekture. Leto kasneje se je Plečnik naselil v bratovo hišo v Trnovem, vendar je do konca tridesetih let še vedno usklajeval delo tudi v Pragi. Na Aškerčevi cesti je imel Plečnik kasneje tudi svojo šolo, saj se je Jože sprl s sodelavcem Ivanom Vurnikom. Plečnikovi študenti so svojemu profesorju pomagali pri načrtovanju nekaterih njegovih projektov, kar jim je predstavljalo velik izziv. (Hrausky in Koželj, 2007, str. 8 – 11)

Plečnikovo delovanje lahko razdelimo na tri dobe: dunajsko, praško in ljubljansko. Močan vtis so nanj naredile beuronska (nemška) cerkvena umetnost, umetnost antike ter ljudska umetnost. V svoji umetniško najbolj plodoviti dobi (v času po vojni) urejuje mesta, opremlja, načrtuje posamezne objekte – od spominskih plošč, nagrobnih spomenikov, cerkva do stanovanjskih hiš. (<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi432634/>)

V svoji raziskovalni nalogi se je osredotočila na Kranj, kajti verjamem, da je Plečnikovo delo v Kranju med množico njegovih del dokaj nepoznano.

V času po drugi svetovni vojni je Ferdinand Jocif, takratni študent Jožeta Plečnika, uredil, da so mestne oblasti pri svojih odločitvah upoštevale tudi Plečnikova mnenja. » *Plečnik je menil, da bi metropola Gorenjske vsekakor zaslužila pravo ljubezen,*« (Hrausky in Koželj, 2007, str. 87) Znameniti slovenski arhitekt je podal več predlogov, kako preurediti nekatere kranjske objekte in večinoma so to kasneje tudi storili. (Hrausky in Koželj, 2007, str. 87).

Plečnikovo ustvarjanje temelji na natančnosti, poživljanju motivov, pozornosti do najmanjših detajlov, uporabi materialov, ki so na voljo ter seveda na najboljši zapolnitvi prostora. (<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi432634/>)

1. 1. Raziskovalna vprašanja

V svoji raziskovalni nalogi želim odgovoriti na sledeča vprašanja:

1. Ali so Roženvenski klanec, Bežkovo vilo in Prešernovo gledališče že prenovili in čemu?
2. Ali mogoče že obstajajo načrti za obnovo arhitektur?
3. Kakšne so pogoste značilnosti Plečnikovih arhitektur in iz kakšnih materialov so?
4. Kakšno je stanje in pomen Plečnikovih del v Kranju danes?

1.2. Hipotezi

S pomočjo zastavljenih vprašanj sem postavila naslednji hipotezi:

1. Glede na to, da je od Plečnikovega ustvarjanja v Kranju minilo manj kot 100 let, njegovih del niso obnavljali, prav tako načrti za obnovo še ne obstajajo.
2. Danes so Plečnikova dela v Kranju dobro ohranjena in so pomembne turistične znamenitosti.

1.3. Znanstvene metode dela

Za izdelavo svoje raziskovalne naloge sem izbrala in uporabila več metod. Najprej sem z deduktivno metodo preučila strokovno literaturo ter spletne vire o predmetu raziskovanja. Na podlagi pisnih in slikovnih virov sem se tako seznanila z naslednjimi arhitekturnimi podvigi Plečnika v Kranju: z Bežkovo vilo, Roženvenskim klancem ter adaptacijo Prešernovega gledališča. Zatem sem se tudi sama odpravila na območje omenjenih arhitektur ter jih še sama raziskala in fotografirala. Ker sem želela izvedeti več o Plečnikovih načrtih, sem v Kranju obiskala tudi Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enoto za Gorenjsko. Poleg tega sem želela izvedeti več o morebitni prihajajoči obnovi raziskanih objektov, zato sem se preko elektronske pošte obrnila na Zavod za kulturo in turizem Kranj. Za zaključek svojega raziskovalnega dela pa sem vse pridobljene podatke o Plečnikovih delih v Kranju povezala in primerjala ter si na podlagi ugotovitev odgovorila na zastavljena vprašanja ter potrdila oziroma ovrgla hipotezi.

1.3. 1. Zbiranje in pregledovanje virov in literature

Na začetku svojega raziskovanja sem zbirala in pregledala ustrezno literaturo in vire. Večinoma sem si gradiva izposodila v knjižnici v knjižni izdaji, nekaj virov sem uporabila s spletnega omrežja ter slikovno gradivo načrtov iz kranjskega arhiva. Zbrano literaturo sem prebrala, primerjala in povezala ter si na podlagi pridobljenega znanja zastavila raziskovanja vprašanja in hipotezi.

1.3. 2. Terensko delo

Območje Roženvenskega klanca, Bežkove vile in Prešernovega gledališča sem tudi sama raziskala. Sprva sem se napotila po stopnicah Roženvenskega klanca navzgor. Klanec in okolico sem si ogledala in fotografirala, s čimer sem dobila dovolj informacij za nadaljnje raziskovanje. Terensko pot sem nadaljevala čez staro mestno jedro do Prešernovega gledališča. Tam sem si arhitekturo dobro ogledala ter napravila še nekaj slik za dokumentacijo. Nato pa sem se odpravila po isti poti nazaj do parkirišča pod Roženvenskim klancem. Naslednjega dne sem se izpred kranjske gimnazije odpravila še do Bežkove vile. Tudi vilo sem podrobneje pogledala in poslikala njeno zunanost ter pridobila vtis o ohranjenosti objekta. Po raziskavi Bežkove vile se je moje terensko delo zaključilo.

1.3. 3. Povpraševanje po informacijah

Za dodatne informacije sem se obrnila tudi na zaposlene na Zavodu za turizem in kulturo Kranj.

1.3. 4. Primerjava pomena raziskanih objektov

Na koncu raziskovalnega dela sem s pomočjo podatkov in informacij, ki sem jih pridobila z raziskovanjem, primerjala pomen Roženvenskega klanca, Bežkove vile in Prešernovega gledališča nekoč in danes.

2. BEŽKOVA VILA

2. 1. Predstavitev

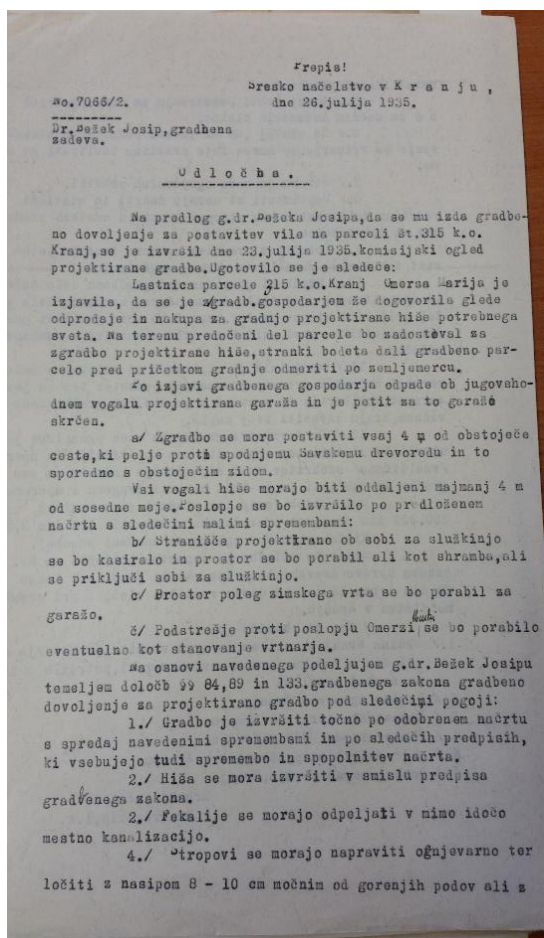
Bežkova vila se nahaja na Koroški cesti 27 v Kranju blizu Gimnazije Kranj, tik ob glavni cesti proti mestnemu jedru. Načrte za hišo je Nikolaj Bežek kot šolsko nalogo izdelal v Plečnikovi šoli (seveda s Plečnikovo pomočjo) za svojega brata Jožeta. Ta je bil neoženjen zdravnik, ki je poleg svojega poklica oboževal tudi sodobno slovensko umetnost. Stanovalec je bival le v enem nadstropju z enim prostorom, katerega so leseni stebri iz dveh različnih vrst delili na tri dele: spalnico, dnevno sobo ter na sobo za glasbo. (Deanovič, 1998, str. 3, 4)

Slika 1: Bežkova vila v Kranju danes (foto: U. Žun)

2. 2. Gradnja

Gradnja Bežkove vile se je pričela leta 1936. Spodnji del vile je obložen s kamnito rustiko, iz katere se dviga vhodni portal. Nad vhodnimi vrati je postavljen portretiran relief, ki ga je 1970. leta izdelal Lojze Dolinar. Relief predstavlja humanost zdravniškega poklica. Prvo nadstropje in hkrati tudi edino pa ni rusticirano, temveč ga prekriva gladka fasada in na obrobju meji na

pas nizkih pilastrov¹ na gladkem vencu. Z mostička, ki vodi s ceste do vhoda vile, je vidna tudi klet. Slednjo od pritličja loči ponovno gladek venec. Streha je enokapnica in je rahlo nagnjena tako, da voda lahko odteka proti rečnemu bregu Save. Prav tako pa streha še bolj bohoti sprednjo stran zgradbe s svojim podvojenim venčnim zidom. (Hrausky in Koželj, 2007, str. 86)

Slika 2: Odločba o gradnji Bežkove vile (vir: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko)

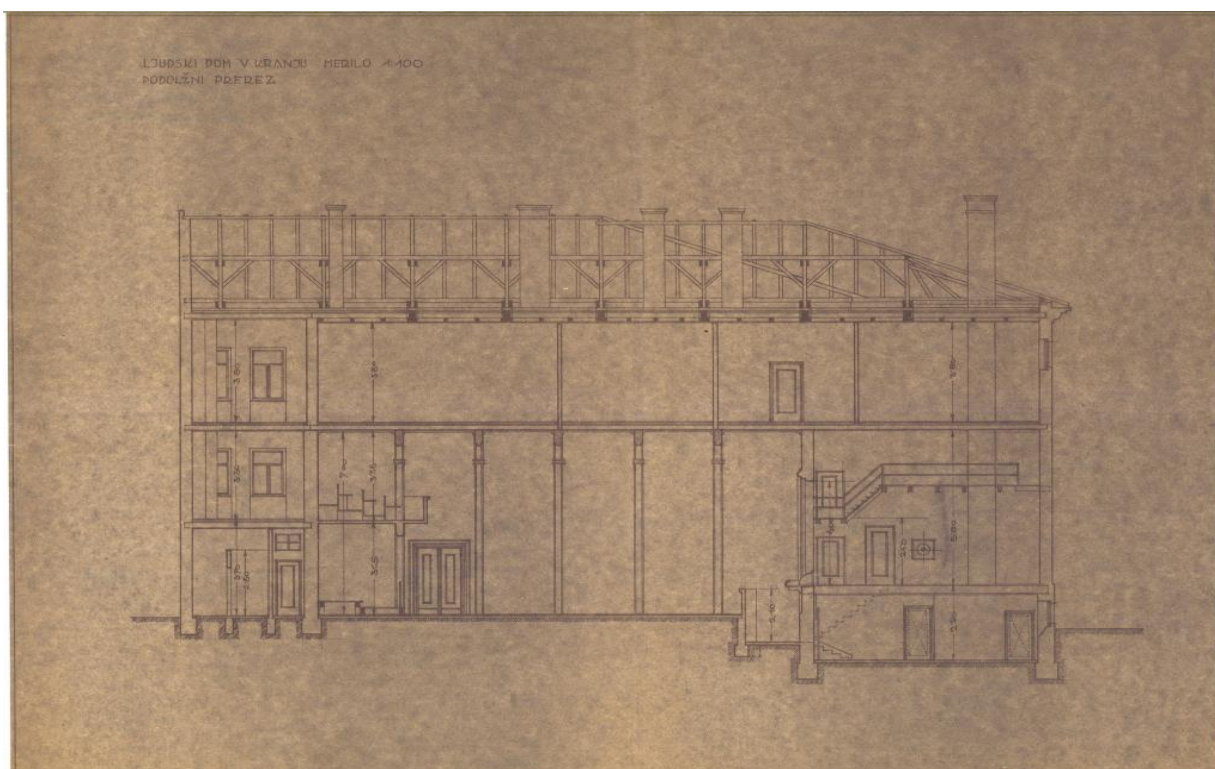

Slika 3: Relief nad vhodnimi vrati kot simbol humanosti zdravniškega poklica (foto: U. Žun)

¹ Pilastri so iz stene nekoliko izstopajoč pas z bazo in kapitelom (http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=pilaster&hs=1)

Ena izmed posebnosti Bežkove vile je tudi ta, da je nad večjimi okni v nadstropju s prednje strani nad glavnim vencem pas manjših okenc oziroma linij. Še višje od pasu linij so napravili tudi dodaten pas podstrešnih oken. Na zadnji fasadi pa se dodaten pas podstrešnih oken za razliko prednje fasade nahaja pod glavnim vencem.

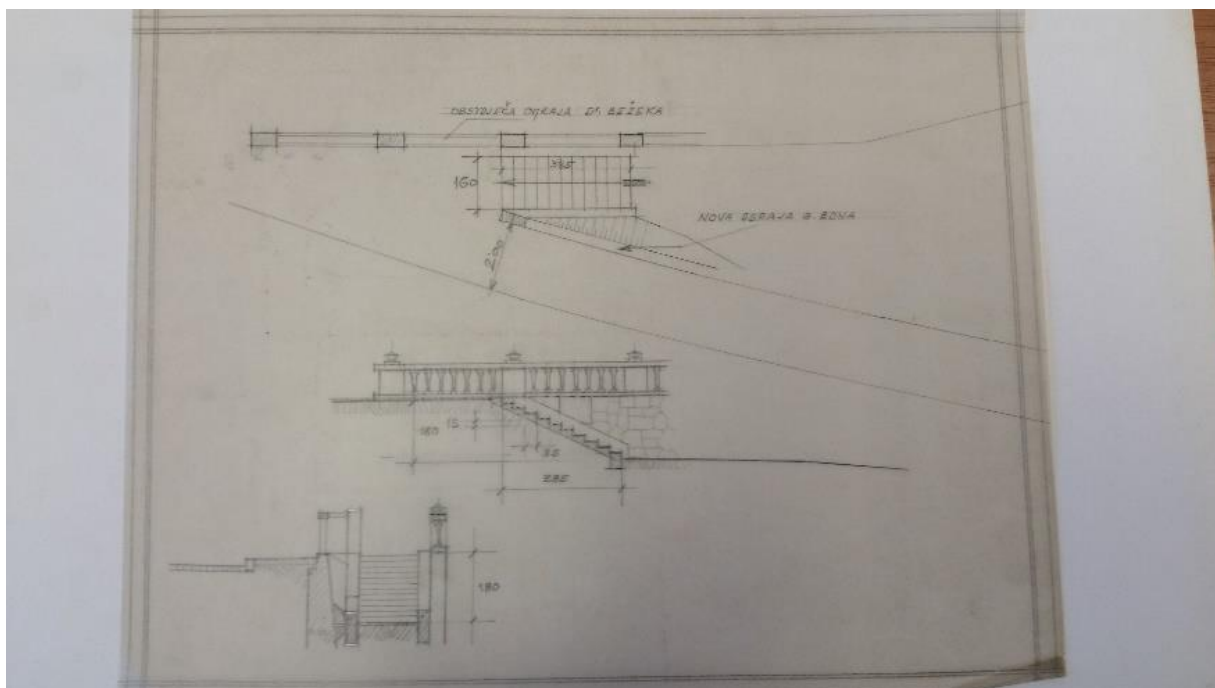
Čeprav je vhodni portal vile nekoliko izbočen, se zdi zgradba zaradi kontrasta med svetleje obarvanim nadstropjem in temnejšim pritličjem vizualno lepo dovršena. Estetiko k Bežkovi vili daje tudi kamnita ograja, s katero je vila obdana. Pred vhodnimi vrati je zid nekoliko nižji z namenom, da bi bilo pročelje bolj opazno. Ta nižja ograja se z balustrado² z vazami, ki imajo vlogo balustrov, in kvadrasti piloni³ zaključí s polkrožnim vencem. Zid se nekoliko dviguje do drevesa na meji s pločnikom, kakor je Plečnik predvidel. Od niše z drevesom se zidna ograja dvigne še višje, do mesta dovoza s kovinskimi vrati. (Krečič, 1992, str. 301)

Slika 4: Prednji profil načrta Bežkove vile (vir: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko)

² Balustrada pomeni ograjo, ki je iz stebričkov v obliki vaz (Hrausky, Koželj, Prelovšek, 2006, str. 228)

³ Pilon v arhitekturi je izraz za okrasni stolp (Hrausky, Koželj, Prelovšek, 2006, str. 230)

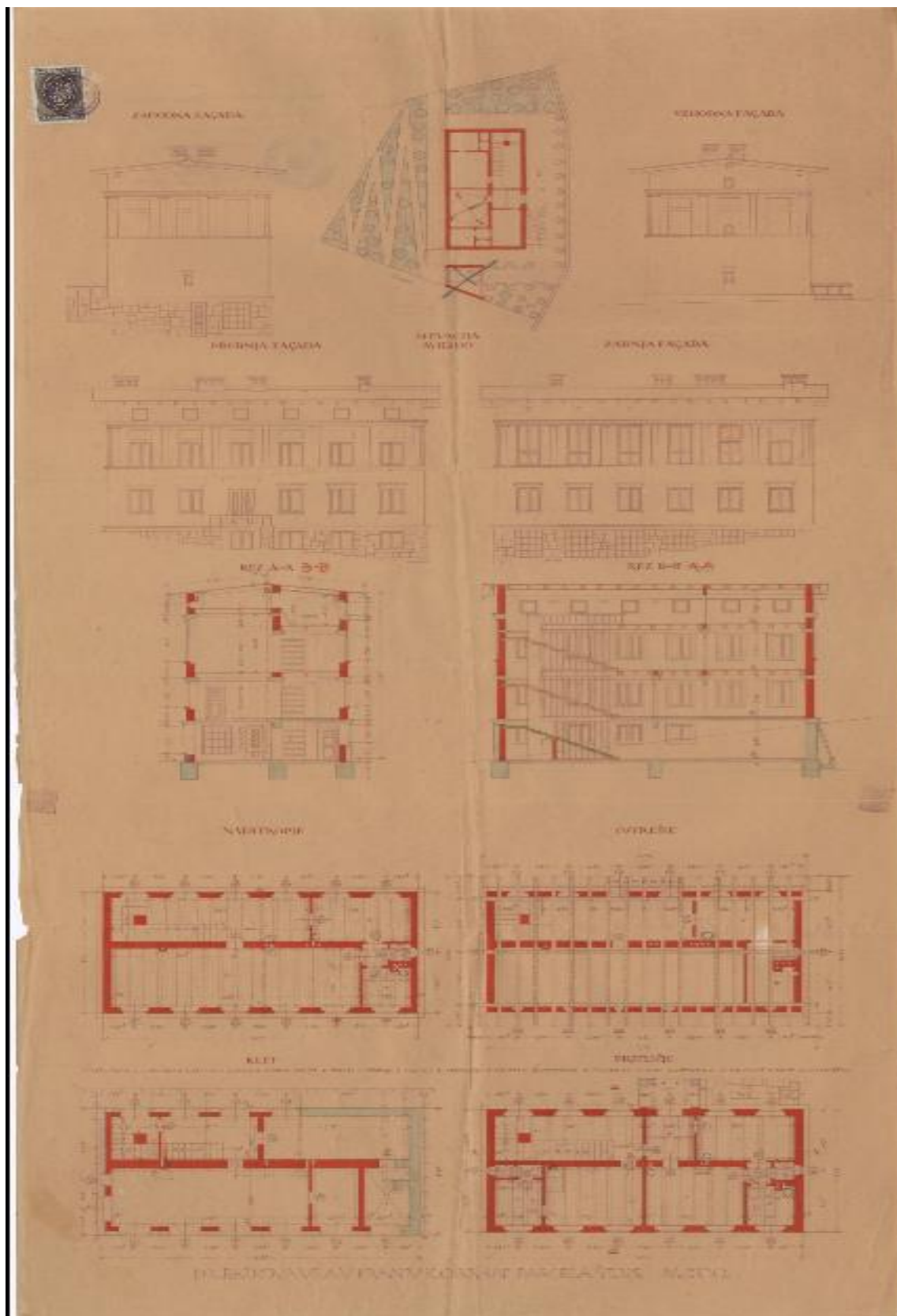

Slika 5: Načrt ograje okoli Bežkove vile (vir: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko)

2. 3. Notranje oblikovanje in material

Ker je bil dr. Jože Bežek zdravnik in ljubitelj umetnosti, sta morala biti njegov brat in profesor Plečnik pri oblikovanju in opremljanju vile pozorna tudi na doktorjeve zahteve. Veliki arhitekt je za opremo v veliki meri posegal po lesu. Stena na stopnišču, ki je bila narejena iz lesa, je vsebovala manjše pravokotne odprtine. Enak vzorec se je pojavil tudi v zgornjem nadstropju, s tem da so bile tam odprtine v obliki plitvega krožnika, ki je imel dva profila. Stopnice so vodile do nadstropja in so bile najbližje salonu, katerega bele stene so krasile slike. Strop salona je bil obložen z lesenimi deskami. Celotno nadstropje je bilo razdeljeno na več prostorov z dvanajstimi lesenimi stebri. Za osvetljavo pa si je Plečnik domislil velik lesteneec na sredini nadstropja. Bogat lesteneec je bil nekaj izredno posebnega: okoli glavne osi je bila krogla z žarnicami v tulcih, ki so se vrtele in še večja krogla s številnimi vrtljivimi žarnicami. Poleg lestenca so bili v Bežkovih prostorih stoli, večja miza, pisalna miza, naslonjači. Čeprav se zdi, da je bilo v enoprostorskem nadstropju malo prostora, so lahko vanj dodatno spravili tudi klavir. (Krečič, 1992, str. 302)

Danes sta v tem nadstropju iz tistega časa ohranjeni samo še slika Saloma ter ena vrsta lesenih stebrov. Kot pravi gospod Krečič v svoji knjigi: »... tako kot so nameščene prvine v tej zgradbi, jih ne najdemo nikjer drugje več,« (Krečič, 1992, str. 301)

Slika 7: Po nadstropjih razdeljen načrt Bežkove vile (vir: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko)

3. OKOLICA IN ARKADA PREŠERNOVEGA GLEDALIŠČA

3. 1. Predstavitev

Ko je Jože Plečnik preučeval območje trga med Prešernovim gledališčem in bližnjo cerkvijo v starem mestnem jedru Kranja, se je domislil tudi ureditve fasade gledališča. Adaptacija gledališča je za Kranj pomenila velik napredek v arhitekturi in korak naprej k novi podobi srednjeveškega jedra.

Slika 8: Pročelje Prešernovega gledališča v Kranju (foto: U. Žun)

3. 2. Gradnja in material

Plečnik se je načrta za prenovo Prešernovega gledališča lotil leta 1948. Menil je, da bi bilo najbolje, da k že obstoječemu gledališču prizidajo propileje⁴, na trgu pa položijo tlakovce. Tla so tlakovali iz betonskih plošč dveh barv. Kot lahko opazimo še danes, je na trgu postavljen ogromen kip slovenskega pesnika Franceta Prešerna. Tega se sicer Plečnik ni domislil (izdelala sta ga kiparja Frančišek Smerdu in Peter Loboda), se je pa odločil, da bodo okoli spomenika postavili drevje, ki naj bi imelo predvsem estetsko vlogo - Prešernov bronasti kip bi deloval nekoliko manjši in bi se zaradi tega lepo sovpadal s prostorom na trgu. Danes je od vsega drevja ostalo je le še eno drevo. (Hrausky in Koželj, 2007, str. 87)

⁴ Propileje so izraz za nekakšna stebriščna lopa pred glavnim vhodom (Hrausky in Koželj, 2007, str. 87)

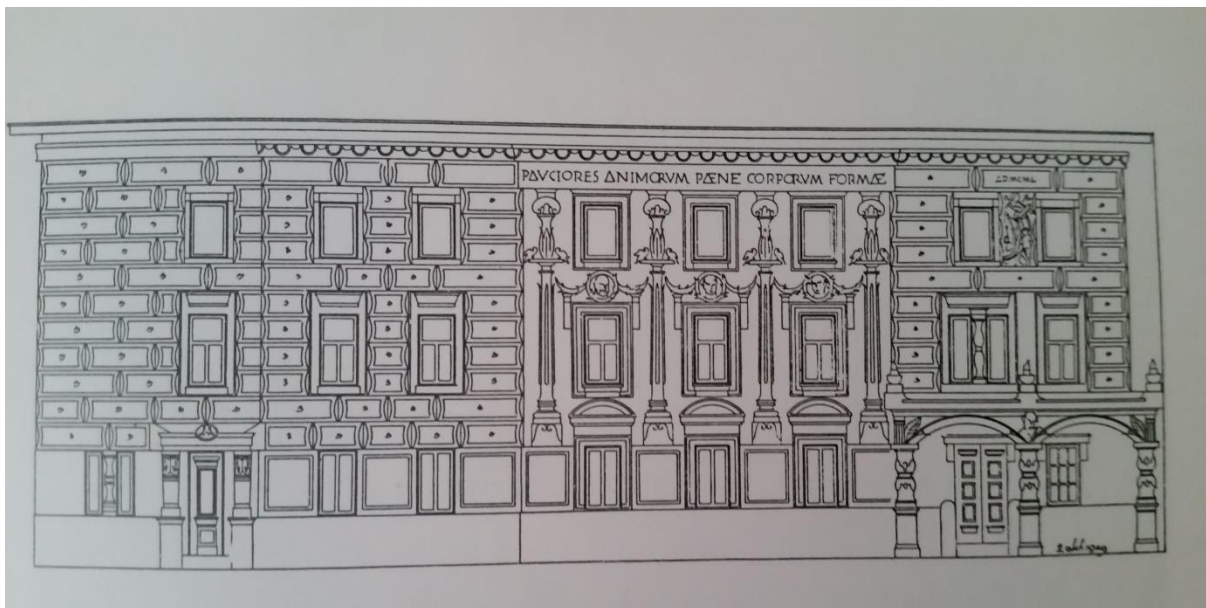
Prvi načrt za preureditev Prešernovega gledališča je izpod Plečnikovih rok nastal oktobra 1949. (Krečič, 1992, str. 380) V načrtu je bila najprej zarisana delitev pročelja na tri dele, pri čemer bi bili zunanji dve tretjini okrašeni z ometenimi kamnitimi ploskvami. Levo krilo naj bi bilo podprto z dvema masivnima stebroma, ki bi bila na vrhu zaključena s figuralnim kapitelom. Desno stran pa bi okrasil s pomočjo dveh lokov na treh stebrih z lotosovimi cvetovi, ki bi skupaj predstavljali arkado. Sredinski del pa bi bil obdelan na gladek način in ne bi imel vhoda. K še večji dekoraciji naj bi pripomogli dvonadstropni stebri, ki bi jih med seboj povezovali venci z medaljoni. (Krečič, 1992, str. 380)

V prvi tretjini petdesetih let je v načrtu prišlo do velikih sprememb. Plečnik se ni več navduševal nad zamišljeno dekoracijo gledališča, temveč se je odločil, da se bo raje usmeril v arhitekturni koncept. Tako so naredili arkado iz sivega ometa, brez kakršnihkoli okraskov. Pred pročeljem so dogradili arkado, ki pa je nekoliko neobičajna zaradi preprostosti, ki jo pri Plečnikovih delih običajno ni opaziti – med pilastri so postavili visoke svetilke, med stičišča lokov pa manjše stebričke brez posebne estetike. Začetek arkadnega hodnika se na desni strani začne nekoliko zamaknjeno, medtem ko se na levi strani zlije z vogalom objekta. Na obeh straneh hodnika so postavljeni po trije stebri (eden vzdolž fasade, dva vzdolž arkade), ki stojijo na kvadrastih podstavkih. Med posebne dodatke se štejejo girlande⁵, ki povezujejo kapitela med dvema pilastroma po celi fasadni liniji. Med pilastri so postavljene tudi svetilke, ki jih kandelabri podpirajo na bronasti podlogi. Z bakrom je obdan tudi rob terase nad arkadami. (Krečič, 1999, str. 98 in Krečič, 1992, str. 380)

Čeprav arkadni hodnik ni Plečnikov arhitekturni presežek, je še vedno ena izmed lepših umetnin v Kranju. Kljub temu da slovenski arhitekt ni uporabil nekaterih svojih prvin (npr. lesenih preklad), še vedno velja za njegovo značilno delo zaradi postavljanja polnoplastičnih sestavnih delov drugega v drugega ter vtisa naloženosti in zapolnjenosti. (Krečič, 1992, str. 380)

Gradnjo arkade pri Prešernovem gledališču so dokončno zaključili 1953. leta. (Hrausky in Koželj, 2007, str. 87)

⁵ Girlanda pomeni spleten venec, ki je obešen v loku (http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=girlanda&hs=1)

Slika 9: Načrt za preureditev pročelja gledališča iz leta 1949 (Krečič, 1992, str. 381)

4. ROŽENVENSKI KLANEC

4. 1. Predstavitev

Roženvenski klanec se nahaja na koncu starega mestnega jedra Kranja in je po njem navzdol mogoče priti do reke Save. Plečnik se je domislil, da bi proti vrhu klanca postavili stopnišče z vodnjakom, s čimer bi oblikoval ter oplemenitil preučevani prostor. V še eno kranjsko delo je Plečnik vključil oblikovna elementa pretočnega vodnjaka z obeliskom⁶ ter arkado pred bližnjo cerkvijo Roženvenske Matere božje. (Hrausky in Koželj, 2007, str. 88)

Slika 10: Stopnišče Roženvenskega klanca z vodnjakom (foto: U. Žun)

4. 2. Gradnja in material

Od vzpona klanca do glavnega stopnišča si je Plečnik leta 1994 zamislil nekaj položnih stopnic, ki pešca počasi pripeljejo do glavne arhitekture s šestnajstimi polkrožnimi stopnicami, ki so na dveh straneh obdane s kamnito ograjo. Na sredini tega glavnega stopnišča je postavljen vodnjak s štirimi kamnitimi koriti v obliki kvadrov z lističi, eno manjše od drugega, po katerih se pretaka voda. Vrhnje in zato najmanjše korito se nadaljuje v obelisk s kamnitim vencem in konzolami.

⁶ Obelisk je visok kamnit steber, ki se proti vrhu zoža in ima konico v obliki egipčanske piramide (Hrausky, Koželj, Prelovšek, 2006, str. 230)

Vodnjak je zgrajen iz belega kraškega kamna, na vrhu obeliska pa se na krogli blešči petelin iz brona. Sprva je bil petelin mišljen za vodnjak na Žalah v Ljubljani, vendar so ga posadili na ta kranjski vodnjak. Na vsako stran vodnjaka so tudi mejni kamni oziroma konfini, ki služijo kot dodatna ograja in hkrati kot ovira pri hoji po stopnicah. Ti konfini ovalne oblike so znana Plečnikova prvina za označevanje območja spomenikov. (Hrausky in Koželj, 2007, str. 88 in Krečič, 1992, str. 382- 383)

Slika 11: Značilen ovalni konfin, v ozadju kamnita ograja stopnišča (foto: U. Žun)

Slika 12: Pokrito korito, okrašeno z lističi (foto: U. Žun)

*Slika 13: Kip petelina na vrhu obeliska
(foto: U. Žun)*

Plečnik pa ni načrtoval le stopnišča z vodnjakom, marveč je preuredil tudi bližnjo okolico. Čeprav je Plečnik na začetku načrtovanja dejal: *»Ta prostor je treba odpreti!«* (Krečič, 1992, str. 382), se svojega načela ni držal. Na strani vodnjaka, ki meji na cerkev, si je zamislil kuliso z dvojnimi arkadami iz lehnjaka. Arkadni loki se stikajo in nadaljujejo drug v drugega preko stebrov ter se zaključijo s kroglastim telesom na podstavku. Za opisano arkado pa poteka še ena linija s slopi oziroma zidu z odprtinami, ki stojijo na dvovišinski zidani ograji z vmesno preklado ter balustrom. V vsak slop je izvrtan krog tako, da se pojavi na sredini loka prve arkade, kar napravi celotno dvojno arkado še lepšega videza. Vrh arkade iz zidane stene in strehe z žlebniki iz betona je Plečnik okrasil s kamnitim pomolom oziroma konzolami. (Krečič, 1992, str. 382)

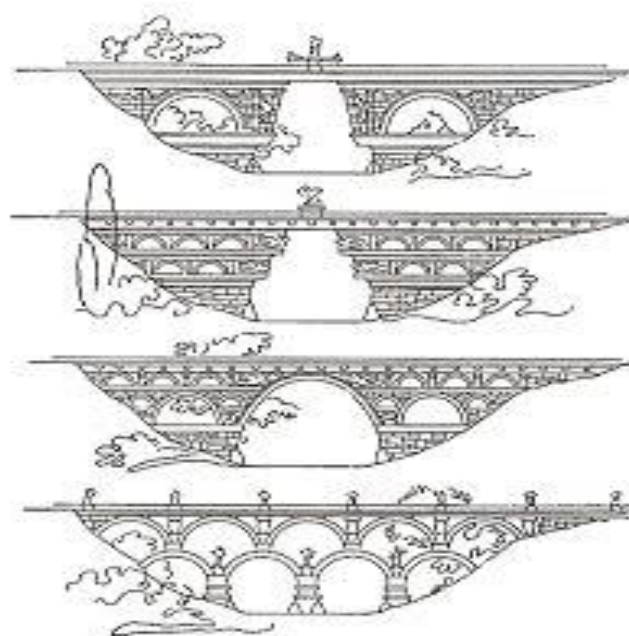
Slika 14: Dvojna arkada na Roženvenskem klancu pred cerkvijo (foto: U. Žun)

Takoj na drugi strani vodnjaka pa je Plečnik preuredil vogal bližnje stanovanjske hiše – malo ga je odrezal in na tisto mesto dodal okno ter kubične niše,- da lepo sovпада s Plečnikovo umetnino. Gradnjo celotnega urbanističnega oblikovanja Roženvenskega klanca so zaključili leto kasneje od pričetka, torej leta 1955. (Krečič, 1992, str. 383)

Čeprav je vodnjak sorazmerno majhen, deluje v tem s skoraj vseh strani zaprtem prostoru zelo primerno in skladno z ostalimi Plečnikovimi posegi.

5. NAČRTA ZA MOST ČEZ KOKRO IN PREŠERNOVO HIŠO

Jože Plečnik je v svojem poznem ustvarjalnem obdobju zasnoval tudi načrta za most čez Kokro ter Prešernovo hišo. To sta bili njegovi edini ideji za preureditev Kranja, ki nikoli nista bili uresničeni po njegovih načrtih. (Krečič, 1992, stran 380)

Skice mostu čez Kokro v Kranju, ok. 1950

Slika 15: Plečnikove skice mostu čez Kokro (vir: Krečič, 1992, stran 380)

6. UGOTOVITVE IN REZULTATI

Pri svojem raziskovalnem delu sem ugotovila, da so Plečnikova dela v Kranju – Bežkova vila, Roženvenski klanec, arkada Prešernovega gledališča in tudi načrta za most čez reko Kokro ter Prešernovo hišo – nastala v arhitektovem poznem, zrelem obdobju ustvarjanja. Da je Plečnik deloval tudi v Kranju se je potrebno zahvaliti njegovemu mišljenju, da je tudi na Gorenjskem potrebno poskrbeti za urbanistični izgled. Prav tako pa je sta za njegovo delovanje zaslužna tudi študenta v Plečnikovi šoli, Ferdinand Jocif ter Nikolaj Bežek, ki sta svojega profesorja pravzaprav pripeljala v Kranj.

Prav tako sem ugotovila, da je Bežkovo vilo kasneje leta 1977 kupilo Planinsko društvo Kranj. Šest let kasneje, torej 1983. leta, so Bežkovo vilo razglasili za kulturni spomenik – znak za kulturni spomenik lahko vidite na sliki 16. Leta 1996 pa so vilo pomotoma podržavili in jo nato seveda vrnilo v last prejšnjim lastnikom. (http://arhiv.gorenjskiglas.si/digitar/16298754_1996_78_L.pdf). Danes za Bežkovo vilo skrbita Planinsko društvo Kranj ter Gorenjska turistična zveza (kar je razvidno iz slike 17), ki je pred njo postavila tudi doprsni kip alpinista Nejca Zaplotnika.

Slika 16: Table pričajo o statusu in lastništvu vile (foto: U. Žun)

Slika 17: Spomenik Nejcu Zaplotniku pred Bežkovo vilo (foto: U. Žun)

Pri terenskem delu sem opazila, da Bežkova vila počasi propada. S slik 18 in 19 je razvidno, da omet na vogalih grdo razpada, na fasadi so vidne razpoke. Prav tako se je plezajoče rastlinje po stenah preveč razbohotilo in zakriva fasado, kar kaže na to, da Planinsko društvo in Gorenjska turistična zveza za zunanost vile ne skrbita dovolj.

Slika 18: Razraslo rastlinje prekriva fasado vile (foto: U. Žun)

Slika 19: Fasado Bežkove vile načenja zob časa (foto: U. Žun)

Ograjo morata Planinsko društvo in Gorenjska turistična zveza kar redno obnavljati in popravljati, saj so jo vandali že večkrat uničili. Streha je bila pred desetletjem obnovljena. Lastnici morata vsa popravila financirati sami, vendar nimata veliko denarja – kar menim, da je velika škoda, saj se tako uničuje pomembno Plečnikovo delo.

Slika 20: Kamnita ograja pred Bežkovo vilo (foto: U. Žun)

Slika 21: Pred časom obnovljena streha s spodnje strani (foto: U. Žun)

Od gospe Mance Strugar, ki je uslužbenka na Zavodu za kulturo in turizem Kranj, sem prejela informacije, da se zavedajo problematike propadanja objektov in sledijo dogajanju. Bežkova vila niti ne more biti odprta za javnost, ker v njej ni vsebin, ki bi jo splošni javnosti ta trenutek lahko pokazali. Gospa Strugar je napisala tudi, da probleme poskušajo reševati skupaj z Mestno občino Kranj in ostalimi pristojnimi organi, vendar se prav vsi soočajo s pomanjkljivostjo finančnih sredstev. Strugarjeva me je seznanila tudi s podatkom, da so vseeno mislili na letošnjo 60. obletnico Plečnikove smrti in tako na Zavodu za turizem in kulturo Kranj pripravljajo v aprilu posebno arhitekturno vodenje po Kranju, s poudarkom na Plečnikovih delih. Poleg tega na Zavodu upajo, da se bodo lahko leta 1922 priključili k prireditvam ob 150. letnici Plečnikovega rojstva, kar že sedaj načrtujejo v Ljubljani.

Pri raziskovanju arkade Prešernovega gledališča v Kranju sem spoznala, da je - glede na to, da še ni bila nikdar obnovljena – odlično ohranjena, kar prikazuje slika 22. Kip Franceta Prešerna se lepo zlije z okoliškim pročeljem gledališča.

Slika 22: Lepo ohranjena arkada Prešernovega gledališča (foto: U. Žun)

Edino, kar kaže na počasno staranje arkade in morebitno namerno uničevanje, so odkrhnjeni robovi podstavkov, ki podpirajo stebre. To prikazujeta sliki 23 in 24.

Sliki 23 in 24: Malo odkrhnjeni stebrni podstavki pročelja (foto: U. Žun)

Drevo, ki stoji poleg Prešernovega kipa, lepo zapolnjuje prostor trga in hkrati daje gledališču sproščen videz s kančkom narave. Poleg tega pa je za širjenje okoljevarstvene vzgoje k eni izmed svetilk postavljen tudi koš za smeti. V bližini gledališča nisem zasledila nobenega odpadka, ki bi ga odvrigel človek, torej ta način ohranjanja čistoče dobro učinkuje.

*Slika 25: Drevo na trgu pred gledališčem
(foto: U. Žun)*

*Slika 26: Koš za odpadke zraven svetilke
(foto: U. Žun)*

Opazila pa sem tudi malomarnosti pri oskrbovanju Prešernovega gledališča: na stebrih podstavkih so ptičji iztrebki neredki (slika 27), hkrati pa sem naletela tudi na razbite žarnice svetilk (slika 28). Menim, da tega v bližini vsakodnevno obiskane javne zgradbe ne bi smeli opaziti, kaj šele pri kulturnem objektu, kot je gledališče.

Slika 27: Neprimerni ptičji iztrebki (foto: U. Žun)

Slika 28: Razbita svetilka (foto: U. Žun)

Za razliko od v smetnjak odvrženih odpadkov pri Prešernovem gledališču, sem na pobočju Roženvenskega klanca naletela na manjše smetišče. Na sliki 29 opazimo več plastenk, plastičnih vrečk in pločevink, ki so jih odvrgli mimoidoči. V bližini ni postavljenega nobenega koša za odpadke. Poleg grozote v travi pa sem na steni hiše, ki meji na Roženvensko stopnišče, zagledala tudi grafite z vulgarno vsebino.

Slika 29: V travi nad Roženvenskim klancom je manjše odlagališče odpadkov (foto: U. Žun)

Slika 30: Vandali so z grafiti uničili steno hiše na Roženvenskem klanecu (foto: U. Žun)

Ker sem fotografije posnela v zimskem času, so bila korita vodnjaka pokrita. Pozimi voda ne teče, saj bi v hudem mrazu zmrznila, v poletnih mesecih pa so korita odkrita in voda se normalno preliva navzdol.

Slika 31: Zaprto korito na Roženvenskem klanecu (foto: U. Žun)

Po podrobnem ogledu roženvenskega klanca sem ugotovila, da tudi ta še ni bil nič obnovljen. Na to kažeta tudi sliki 32 in 33, ki predstavljata obarvan obelisk vodnjaka (verjetno zaradi dežja in vlage) ter že odkrušeno ograjo.

Slika 32: Umazan in ne preveč bel obelisk (foto: U. Žun)

Slika 33: Odkrušena ograja na Roženvenskem stopnišču (foto: U. Žun)

Precej preglavic mi je povzročilo dejstvo, da je izredno malo literature in virov na temo Plečnikovih načrtov za most čez reko Kokro v Kranju ter za Prešernovo hišo. In še v virih, ki sem jih našla, sta ta dva načrta le omenjena. Domislila sem se, da bi morda imeli ohranjene načrte v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enoti za Gorenjsko, vendar tudi tam nisem našla nobenega primerne vira.

7. ZAKLJUČEK

Z raziskovalno nalogo Plečnik v Prešernovem mestu sem dosegla svoja pričakovanja, saj sem si na podlagi ugotovitev in rezultatov, ki sem jih pridobila s pomočjo uporabljenih raziskovalnih metod, lahko odgovorila na zastavljena vprašanja ter potrdila oziroma delno potrdila hipotezi.

S pomočjo podatkov v literaturi in z raziskovanjem območja Plečnikovih kranjskih del sem ugotovila, da so obnovili streho zaradi starega lesa ter večkrat popravljali ograjo zaradi vandalizma le Bežkove vile. Sicer ostala dela tudi počasi izgubljajo svoj prvoten čar, ampak nisem nikjer zasledila ali sama opazila, da bi jih karkoli obnavljali. Zato lahko **1. hipotezo** - *Glede na to, da je od Plečnikovega ustvarjanja v Kranju minilo manj kot 100 let, njegovih del niso obnavljali, prav tako načrti za obnovo še ne obstajajo* – **delno potrdim**.

Kot mi je gospa Strugar odgovorila z Zavoda za turizem in kulturo Kranj, sedaj še niso seznanjeni z nobeno obnovo Plečnikovih del v Kranju. Kot sem na terenu preučila, so Roženvenski klanec, arkada Prešernovega gledališča in Bežkova vila (razen stranske fasade) zelo dobro ohranjena. Na Zavodu za turizem in kulturo Kranj so mi tudi potrdili, da turisti in domačini te arhitekture obiskujejo in občudujejo. Prešernovo gledališče še vedno služi svojemu namenu, Roženvenski klanec je glavna pot od mestnega jedra proti Savi, vilo pa si sedaj delita Planinsko društvo Kranj in Gorenjska turistična zveza – kar pomeni, da vila ni več stanovanjska hiša, vendar pa si jo turisti velikokrat ogledujejo. S tem torej **2. hipotezo** - *Danes so Plečnikova dela v Kranju dobro ohranjena in so pomembne turistične znamenitosti* – **potrjujem**.

Skozi celotno raziskavo sem ugotovila, da so bila omenjena dela v Kranju zgrajena tudi z nekaterimi Plečnikovimi značilnostmi: pri gradnji Bežkove vile naletimo na pogosto uporabljen les, pri Roženvenskem klancu kamnite ovalne konfine ter loke pri dvojni arkadi, ki se stikajo v zamaknjenosti ter pri gledališču značilno postavljanje polnoplastične prvine drugo v drugo in vtis zapolnjenosti.

S svojo raziskovalno nalogo sem želela predstaviti Plečnikova dela v Kranju, ki so pomembna za gorenjsko arhitekturo: Bežkovo vilo, arkado Prešernovega gledališča Kranj, Roženvenski klanec ter načrta Prešernove hiše in most čez Kokro. Čeprav omenjena zadnja načrta nista bila uresničena, mislim, da bi morali biti ponosni na Plečnikovo arhitekturo. Pa ne samo Gorenjci, pač pa Slovenci na sploh, saj znameniti arhitekt slovenskega rodu ni deloval le na Gorenjskem. Zavedam se, da je za vzdrževanje take arhitekture potrebna precejšnja količina finančnih sredstev, vendar menim, da bi morali Plečnikova dela kot krasno umetnost ohraniti tudi za naše

potomce. Sicer razumem, da je ogromno vrednih del tudi drugih arhitektov, ki potrebujejo redno vzdrževanje, a bi denarna sredstva lahko pridobili recimo z večjim oglaševanjem in pogostimi aktivnostmi na temo raziskanih Plečnikovih del.

8. VIRI IN LITERATURA

- Deanovič, B. *Plečnik v Kranju. Umetnostni, zgodovinski, naravni spomeniki in znamenitosti*. Koledar prireditev v Kranju in okolici: katalog turistične ponudbe, 1998, stran 3 – 4. ISSN 501-1264
- Hartman, A. *Sprehod po Roženvenskem klancu*. Kranjčanka: priloga Gorenjskega glasa za dame in pametne gospode, 2005, leto 7, št. 11, stran 16. ISSN 140 8- 7103
- Hrausky, A., Koželj J. *Jože Plečnik v Ljubljani in Sloveniji: Vodnik in zemljevidi po vseh najpomembnejših arhitekturnih in spomeniških delih največjega slovenskega arhitekta*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2007, strani 86 - 88. ISBN 978 – 961 – 231 – 622 – 8
- Hrausky, A., Koželj, J., Prelovšek, D. *Jože Plečnik: Dunaj, Praga, Ljubljana*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2006, strani 93 – 231. ISBN 978 – 961 – 231 – 575 - 7
- Globočnik, D. *Roženvenski klanec v Kranju*. Dobro jutro, 2007, leto 6, št. 99, stran 15. ISSN 185 4 - 1038
- Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU - Portal BOS: Slovar slovenskega knjižnega jezika. *Poizvedba za geslo pilaster* (online). Dostopno na naslovu: http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=pilaster&hs=1
- Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU - Portal BOS: Slovar slovenskega knjižnega jezika. *Poizvedba za geslo girlanda* (online). Dostopno na naslovu: http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=girlanda&hs=1
- Jelovčan, H. *Podržavljena Bežkova vila : Planinsko društvo Kranj protestira* (online). Dostopno na naslovu: http://arhiv.gorenjskiglas.si/digitar/16298754_1996_78_L.pdf
- Jesenovec, S. *Tudi Plečnik ni bil popoln*. Dobro jutro, 2007, leto 6, št. 110, stran 14. ISSN 1854 – 1038
- Krečič, P. *Jože Plečnik*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992. ISBN 86 – 341 – 0649 - 7
- Krečič, P. *Jože Plečnik, moderni klasik*. Ljubljana: DZS, d. d., 1999. ISBN 86 – 341 – 2245 – 4
- Kos, M. in Snoj, U. *Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko*.
- Lenarčič, V. *Plečnik, kot se ga je spominjal njegov najljubši učenec Vinko Lenarčič : dopolnjena izdaja ob 50-letnici smrti Vinka Lenarčiča ter ob 60-letnici smrti Jožeta Plečnika in 10-letnici začetka postopka za njegovo beatifikacijo*. Ješovec pri Kozjem : samozal. S. Lenarčič, 2016. ISBN 978 – 961 – 283 – 675 – 7
- Naglič, M. *Plečnikov gorenjski opus* (online). Dostopno na naslovu: <http://www.gorenjskiglas.si/article/20170115/C/170119868/1039/plecnikov-gorenjski-opus->

- Strugar, M. Zavod za turizem in kulturo Kranj. Elektronska pošta, dne 14. 3. 2017
- Termania. *Poizvedba za geslo konzola* (online). Dostopno na naslovu:
<http://www.termania.net/iskanje?query=konzola&SearchIn=All>

9. PRILOGE

Urša Žun
Gimnazija Kranj
Koroška cesta 13
4000 Kranj
e-mail: ursa.zun@gmail.com

Kranj, 21. 2. 2017

Zavod za turizem in kulturo Kranj
Glavni trg 2
4000 Kranj

Zadeva: podatki za raziskovalno nalogo

Spoštovani!

Sem dijakinja Gimnazije Kranj in pod mentorstvom Patricije Veldin, univ. dipl. soc. kult., prof. zgod., pišem raziskovalno nalogo o Plečnikovih delih v Kranju. Osredotočila sem se na raziskavo Bežkove vile, Roženvenskega klanca ter Prešernovega gledališča.

Prosim vas za pomoč pri pridobivanju informacij, potrebnih za raziskavo. Zanima me, če bo letos v Kranju - glede na 60. obletnico Plečnikove smrti – organiziran kakšen dogodek na temo Plečnikove arhitekture. Prav tako pa bi rada izvedela, če obstajajo kakšni načrti za prenovo omenjenih arhitektur.

Že vnaprej se vam zahvaljujem za odgovor in vas lepo pozdravljam.

Raziskovalka:
Urša Žun

Mentorica:
Patricija Veldin

Poslano:

- naslovniku po elektronski pošti na naslov: manca.strugar@visitkranj.si